

PEDAGOGIKA MONTESSORI

1. SYSTEM PEDAGOGICZNY MARII MONTESSORI

Sylwetka Marii Montessori

Maria Montessori urodziła się we Włoszech w 1870r., zmarła w Holandii w 1952r. Ukończyła studia uniwersyteckie w Rzymie na wydziale medycznym i została pracownikiem kliniki psychiatrycznej. Obserwowała zachowania dzieci niepełnosprawnych umysłowo dostrzegając zależność rozwoju umysłowego od zdolności manualnych. Osiągnięcia w pracy z dziećmi niepełnosprawnymi skierowały zainteresowania M. Montessori na pracę z dziećmi zdrowymi. W czasie studiów filozoficznych i psychologicznych oraz pracy w założonym przez siebie rzymskim przedszkolu „Casa dei bambini” prowadziła obserwacje i tworzyła swoją metodę. Podpatrywała zainteresowania dzieci, ich spontaniczną aktywność, co pomogło jej w opracowaniu oryginalnego materiału rozwojowego, który sprzyjał głębokiej koncentracji dzieci. Montessori zaliczana jest do reformatorów edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Doświadczenia praktyczne w pracy z dziećmi, studia pogłębiające wiedzę o dziecku, stały się podstawą do skonstruowania przez nią interesującej koncepcji Wszechświata i człowieka.

Koncepcja rozwoju dziecka według Marii Montessori

Dziecko w koncepcji M. Montessori traktowane jest podmiotowo (jako odrębna, indywidualna jednostka), jako istota dążąca do uzyskania niezależności od dorosłych przez aktywność i samodzielne działanie. Czynnikiem rozwoju i podstawą wychowania jest aktywność dziecka (stanowi ona naturalną potrzebę, a równocześnie oznakę i warunek rozwoju). Tak jak w sensie biologicznym nikt nie może rosnąć za dziecko, tak od strony psychologicznej, duchowej nikt w tak rozumianym rozwoju nie może wyręczyć dziecka, jest ono niezastąpionym przez nikogo budowniczym, mistrzem i twórcą własnej osobowości.

Rozwój dziecka dokonuje się według indywidualnego planu rozwoju, który jest charakterystyczny dla każdego człowieka. Zgodnie z przyjętym założeniem, nie należy tworzyć z góry utrwalonego systemu wychowawczo-dydaktycznego dla dziecka, nie licząc się z jego indywidualnym rozwojem. Pomoc wychowawcza musi być dostosowana do dziecka w myśl tezy Daj mi czas, w której wyrażony jest szacunek dla praw rozwojowych.

M. Montessori pod pojęciem wychowania rozumie szeroko pojętą edukację. Wychowanie jest udzielaniem dziecku pomocy, wspieraniem jego rozwoju indywidualnego, psychofizycznego, emocjonalnego, umysłowego i duchowego, które należy rozpocząć w momencie narodzin[3]. Istotą wychowania jest doprowadzenie dziecka do samodzielności, niezależności od dorosłych, odpowiedzialności za siebie i świat (jest to pośredni charakter wychowania).

Twórczyni systemu wyodrębniła dwa niezwykle ważne elementy rozwoju dziecka. Jeden z nich nazwała chłonnym (absorbującym) umysłem, czyli stanem gotowości umysłowej dziecka do trwałej i całościowej rejestracji w podświadomości napływających z otoczenia bodźców tworzących jego indywidualne predyspozycje. Drugi element to okresy szczególnej wrażliwości, które występują u każdego dziecka, jako pewne bloki czasowe, w których dziecko interesuje się tylko jednym elementem ze swojego otoczenia z wyłączeniem pozostałych. W tych okresach - fazach występuje szczególna wrażliwość na bodźce wysyłane z otoczenia, a dziecko wykazuje podwyższoną gotowość do ich przyjęcia – co jest równoznaczne z dużymi możliwościami wyuczenia się określonej umiejętności, czy nabycia wiedzy o świecie. Montessori uważała, że rozwój dziecka dokonuje się przez różne stopnie wspólne wszystkim ludziom, a wystąpienie okresów szczególnej wrażliwości ma indywidualny charakter i nasilenie. Ponadto występowanie wrażliwych faz zawarte jest w indywidualnym planie rozwoju i nie można ich sztucznie wywołać. Ważne jest zaobserwowanie tej szczególnej otwartości na poznawanie i zdobywanie różnorodnych umiejętności ponieważ, kiedy minie niezauważona, zamierzone wyniki osiąga się już dzięki świadomej pracy z trudem, wysiłkiem i dużym nakładem woli.

Montessori wymienia kilka charakterystycznych okresów szczególnej wrażliwości w rozwoju małego dziecka. Około 1 roku życia pojawia się potrzeba porządku (może ujawniać się również koło 2 – 4 miesiąca życia), która charakteryzuje się potrzebą pewnych stałych regularnych sytuacji, czynności itp. Dzięki porządkowi zewnętrznemu dziecko tworzy porządek wewnętrzny oraz buduje poczucie bezpieczeństwa. W pierwszych trzech latach życia dziecka ujawnia się wrażliwość na mowę (faza wrażliwości na przyswajanie języka, rozpoznawanie głosu rodziców, obserwowanie mowy mamy) oraz wrażliwość na chodzenie (wrażliwość na ruch i wrażenia zmysłowe, ćwiczenie funkcji chodzenia, charakterystyczny upór). Montessori nazywa ten okres powtórными narodzinami dziecka ponieważ stanowi on przejście od okresu bezbronności niemowlęctwa do okresu aktywnego człowieka.

Między 2,6 i 7 rokiem życia dostrzegana jest wrażliwość na społeczne relacje i normy, dziecko wykazuje zainteresowanie innymi dziećmi, identyfikuje się z grupą, podejmuje zabawy z innymi, uczy się reguł, zasad i sposobu funkcjonowania w grupie, a przede wszystkim buduje relacje międzyosobowe. Wrażliwość na małe przedmioty (1,5 – 4) polega na zainteresowaniu i wyodrębnianiu z otoczenia przez dziecko małych przedmiotów, które zbiera, i w ten sposób buduje swoją wiedzę o świecie (od szczegółu do ogółu), rozwija systematyczne myślenie, kształtuje koordynację ruchową, rozwija mięśnie. Dziecko w wieku przedszkolnym poznaje świat, a dzięki wrażliwości na uczenie się przez zmysły (2,5 – 6) przyswajają sobie cechy przedmiotów z otoczenia, manipulując nimi i badając wszystkimi zmysłami.

Gdy w wrażliwej fazie dojdzie do długotrwałej pogłębionej koncentracji na danej czynności mówimy o zjawisku polaryzacji uwagi. Dziecko wtedy często powtarza ulubioną czynność – sprzyja to wyuczeniu a po wykonaniu pracy nie jest zmęczone. Czynność wielokrotnie powtarzana sprawia dziecku radość i zadowolenie. Wszystkie wysiłki dydaktyczne Montessori skierowała na możliwości wywołania polaryzacji uwagi ponieważ dziecko potrafiące się skoncentrować uczy się chętnie, szybko, łatwo, bez wysiłku.

Następstwem tego zjawiska jest normalizacja – stan wewnętrznej psychicznej równowagi i harmonii. Dziecko jest wówczas spokojne, opanowane, wrażliwe na ład i dyscyplinę zewnętrzną, otwarte na potrzeby innych, potrafiące samodzielnie działać.

Znormalizowane dziecko wierzy w swoje możliwości rozwoju, ma poczucie własnej wartości, staje się odpowiedzialne za siebie i za innych, uniezależnia się od zewnętrznych wpływów. Normalizacja jest głównym celem rozwoju i wychowania.

2. PODSTAWY PEDAGOGICZNE SYSTEMU WYCHOWAWCZEGO MARIII MONTESSORI

Podstawy pedagogiczne systemu wychowawczego Montessori opierają się na koncepcji przygotowanego otoczenia oraz pośredniej roli dorosłego, który jest towarzyszem dziecka w jego rozwoju. Zadaniem osoby dorosłej jest organizowanie takiego otoczenia w domu, przedszkolu, szkole, by wspierać indywidualny rozwój dziecka. Otoczenie powinno dostarczać bodźców, „impulsów” odpowiadających wrażliwym fazom i umożliwiającym częstą polaryzację uwagi.

Przygotowane otoczenie to bogate, odpowiednio zorganizowane, dostosowane do właściwości psychicznych dziecka środowisko wychowawcze, w którym może dokonywać się jego rozwój i aktywność. Wyróżnia się trzy aspekty przygotowanego otoczenia: materialny, społeczny i dynamiczny.

Aspekt materialny przygotowanego otoczenia to: budynek przedszkolny (a w nim przestronne, duże, funkcjonalne pomieszczenia), sale (estetyczne i jasne kolory ścian), duże okna, oraz taras jako łącznik z ogrodem oraz jego urządzenie i wyposażenie (lekkie, niskie regały, otwarte półki, łatwe do ustawiania i przenoszenia, łatwy dostęp do wody, materiał rozwojowy w zasięgu wzroku i ręki dzieci.

- *material do ćwiczeń praktycznego życia,*
- *material sensoryczny (zmaterializowana abstrakcja),*
- *material językowym,*
- *material matematyczny,*

- **materiał do poznawania środowiska przyrodniczo – społecznego („wychowanie kosmiczne”), w tym materiał do wychowania religijnego.**

Pojęcie wychowanie kosmiczne zostało wprowadzone przez Marię Montessori i oznacza obszar edukacji dotyczący ogólnej wiedzy o Wszechświecie. Wychowanie kosmiczne w swym dydaktyczno-metodycznym programie umożliwia dziecku dostęp do kultury i natury w całościowym ujęciu, tzn. w relacjach, we wzajemnych stosunkach jako poznanie przestrzeni życia i działania. W planie kosmicznym każda rzecz i każda żywa istota ma swoje zadanie do spełnienia. Odkrywanie celu istnienia świata i człowieka jest podstawą wychowania kosmicznego. To odkrywanie wiąże się z ukazaniem dziecku w całości kultury, historii, geologii, biologii i ich związków. Takie całościowe ujęcie przedmiotów można nazwać nauczaniem integralnym. Montessori nie chce dziecku przekazać wiedzy ze wszystkimi szczegółami do zapamiętania i powtarzania, ale pragnie go zadziwić ewolucją świata, w którym szczególną rolę spełniał człowiek wykorzystując swoją inteligencję, chce zainteresować dziecko pięknem, budową i niezwykłością świata. Pokazuje mu, że zadaniem człowieka jest panowanie nad światem, ulepszanie go, pamiętając i przestrzegając zasady sprawiedliwości i miłości, jako kosmiczne zasady dane przez Boga –Stwórcę. Celem każdego człowieka jest wykonywanie własnego zadania w przekształcaniu świata, i dokończenie dzieła Stworzenia. Człowiek jako istota myśląca, czująca i inteligenta, działając tworzy kulturę, cywilizację. Celem wychowania kosmicznego jest zatem pomoc dziecku w zrozumieniu świata i swojej własnej odpowiedzialności, w odkryciu prawdy o sobie i o rzeczywistości.

Materiał rozwojowy Montessori proponowany jest dziecku zależnie od jego potrzeb i możliwości w strefie jego najbliższego rozwoju zgodnie z koncepcją psychologiczną Lwa S. Wygotskiego. Dziecko może jednocześnie być zainteresowane pracą z materiałem w ramach różnych obszarów edukacyjnych i podejmować równoległe działania.

Materiał Montessori spełnia określone, ważne z punktu widzenia pracy dziecka, zasady:

zasada estetyki – atrakcyjność, zaproszeniowy charakter, materiał powinien przyciągać uwagę dziecka kolorem, kształtem..., muszą zachęcać do pracy, absorbować, skłaniać do powtarzania ćwiczeń,

izolacja jednej trudności – przejrzysta budowa materiału, ma ukazywać jeden problem do rozwiązania (np. różnicowanie kształtu, wielkości czy barwy), elementy tworzące zestaw różnią się tylko jedną cechą, podczas pracy nic nie może dziecka rozpraszać (na dywaniku lub stoliku rozłożony może być tylko jeden zestaw do pracy), słowa ograniczone do minimum (dziecko uczy się przez doświadczenie),

kontrola błędów – materiał jest tak zbudowany, że dziecko potrafi samodzielnie zauważyć popełniony błąd i korygować go – umożliwia to samodzielną pracę, uniezależnia dzieci od oceny dorosłego; samokontrola prowadzi do budowania poczucia własnej wartości i dokładności działania

zasada ograniczenia materiału – materiał występuje w pojedynczych egzemplarzach (we wszechświecie nie ma dwóch jednakowych rzeczy), walory wychowawcze – respektowanie potrzeb innych, ustępowanie koledze, ustalanie kolejności pracy z materiałem,

zasada kontynuacji (stopniowanie trudności) – cały materiał jest ze sobą logicznie powiązany, stanowi integralną całość, przechodzenie od materiału konkretnego do coraz bardziej abstrakcyjnego, praca z materiałem przygotowuje do wykonania kolejnych ćwiczeń.

Funkcje materiału rozwojowego to przede wszystkim:

- rozwijanie zdolności percepcyjnych, sensorycznych, umysłowych, zdobywanie wiedzy, rozumienie pojęć, przejście do działania na poziomie abstrakcyjnym,
- porządkowanie, klasyfikowanie zdobytych przez dziecko doświadczeń i wrażeń,
- diagnozowanie – wykrywanie zaburzeń i trudności, określenie poziomu rozwoju i potencjalnych możliwości dziecka.

Aspekt społeczny przygotowanego otoczenia to w szczególności zróżnicowana pod względem wieku grupa dzieci – przypominająca grupę naturalną (bywa, że są w niej rodzeństwa) – rodzinę wielodzietną. Dzięki tak funkcjonującej grupie, dzieci przyjmują różne role społeczne, młodsze uczą się od starszych, starsze opiekują się młodszymi, pomagają im, wzbudza się wzajemny szacunek i respektowanie potrzeb innych, nawiązują się relacje. W przygotowanym otoczeniu aspektem społecznym jest również osoba nauczyciela, która integralnie należy do niego, jest jego twórcą i organizatorem, troszczy się o ład i porządek, kompletność i estetykę materiałów, jest inicjatorem i pomocnikiem dziecka w jego rozwoju i podejmowaniu aktywności, jest wnikliwym obserwatorem, podąża za dzieckiem, ale go nie wyprzedza. Osobę dorosłą powinna cechować miłość i szacunek do dzieci, cierpliwość i opanowanie. Umiejętnie powinien współpracować z dzieckiem, ale nie narzucać się mu, tłumaczyć dziecku i interpretować skomplikowany dla niego świat, prezentować postawę gotowości do pomocy, aby umożliwić mu radość samodzielnej pracy w myśl podstawowej maksymy wzajemnych relacji Pomóż mi zrobić to samodzielnie.

Aspekt dynamiczny przygotowanego otoczenia to przede wszystkim zasady pedagogiczne i formy pracy:

- **zasada indywidualizacji** – realizacji tej zasady służy zróżnicowana wiekowo grupa dzieci, przykładanie dużej wagi do obserwacji dzieci, określenie aktualnych umiejętności, preferencji, zainteresowań, uzdolnień, w celu poznania rozwoju dziecka, dla stymulacji rozwoju, wychwycenie okresów wrażliwych na dane oddziaływanie;

- **zasada samodzielności** – sprzyja jej:

- dostępność wszystkich materiałów (dzieci samodzielnie biorą i odkładają je na miejsce),
- samodzielne rozwiązywanie zadania bez możliwości naśladowania innego dziecka,
- samodzielne wybieranie zadań umożliwia izolacja trudności i stopniowanie trudności w materiale,
- „wbudowanie” kontroli błędów w materiał niezależnie od dorosłych, buduje poczucie wiary we własne możliwości, rozwija motywację do działania,
- osvajanie z możliwością popełniania błędów.
- zasada swobody i wolności w działaniu
- swobodny wybór materiału, rodzaju aktywności,
- swobodny wybór miejsca (dywanik, stolik, sala),
- swobodny wybór czasu (dziecko wybiera najlepszy dla siebie czas na aktywność),
- wybór formy pracy (indywidualna lub w grupie).

Tak rozumiana swoboda uczy decydowania, planowania pracy, przyzwyczajają do odpowiedzialności za jej organizację, przebieg i wykonanie. Dziecko musi respektować wolność innych dzieci i nauczyciela. Prawo do wolności i swobody ograniczone jest takim samym prawem innych dzieci – ważne jest kierowanie się nie tylko własnym interesem, ale dobrem innych osób. W metodzie Montessori nie stosuje się rywalizacji – preferuje się pracę indywidualną i współpracę. Nie stosuje się tradycyjnego oceniania, nagród i kar – nagrodą dla dziecka jest radość z samodzielnie wykonanej pracy.

- **zasada ograniczenia**

- ograniczenie miejsca pracy (jeden materiał na stoliku),
- materiał w jednym egzemplarzu (dziecko uczy się czekać, cierpliwość!),
- ograniczenie dostępu do nauczyciela;
- zasada ładu i porządku
- utrzymywanie porządku w sali,
- wszystko ma swoje miejsce – logicznie i przejrzysto zorganizowana sala i ułożony materiał,
- porządek zawarty w budowie materiału – przejrzystość, estetyka, porządek otoczenia – główny środek motywujący do budowania porządku wewnętrznego,
- dziecko pracuje tylko z jednym materiałem,
- porządek zewnętrzny buduje porządek wewnętrzny,

Wolność i porządek to dwie zasady wzajemnie się uzupełniające.

Jednym z warunków osiągnięcia postawionych sobie celów jest przyzwyczajanie dzieci do samodzielności. Same wykonują szereg czynności takich jak: mycie, ubieranie się, jedzenie i sprzątanie po sobie. Materiał edukacyjny użyty do realizacji programu musi być bardzo szczegółowo przemyślany, aby prawidłowo spełniał swoje funkcje.

- Powinien być atrakcyjny, przyciągać, zachęcać do pracy i skłaniać do wielokrotnego powtarzania ćwiczeń.
- Powinien być jasny, by jego przeznaczenie było dla dziecka zrozumiałe i nie rozpraszało jego uwagi skupiając ją na określonym problemie.
- Powinien umożliwiać samodzielną kontrolę błędów możliwą do zauważenia przez samo dziecko.
- Powinien występować w pojedynczym egzemplarzu, co ma na celu uczenie respektowania potrzeb innych osób i uczenia cierpliwości.
- Powinien być stopniowany według trudności, od konkretów do abstrakcji.

Materiał montessoriański podzielony na:

- **Materiał do ćwiczeń praktycznego dnia**

W skład materiału do życia praktycznego wchodzi:

- zestaw do przelewania wody
- zestaw do higieny osobistej
- zestaw do utrzymania porządku
- zestaw do nauki samoobsługi
- materiał manipulacyjny do sortowania, przebierania, nawlekania, przesypywania i składania

- **Materiał zmysłowy**

W skład materiałów sensorycznych wchodzi:

- bloki cylindryczne
- kolorowe walce
- różowa wieża
- brązowe schody
- czerwone patyki
- kolorowe tabliczki
- figury geometryczne w koszyku (bryły)
- trójkąty konstrukcyjne
- tablice i tabliczki dotykowe
- pudełko tekstyliów
- tajemnicze woreczki
- butelki termiczne
- pudełka akustyczne
- dzwonki
- butelki smakowe
- butelki zapachowe

- **Materiał językowy**

W skład materiału językowego wchodzi:

- ruchomy alfabet
- litery dotykowe
- karty poleceń
- pudełka gramatyczne

- **Materiał kosmiczny**

W skład materiału do poznawania środowiska przyrodniczego wchodzi:

- kalendarz pogody
- kalendarz zdarzeń codziennych
- kalendarz urodzin
- układ słoneczny
- globusy konturowe
- mapy konturowe i puzzlowe
- materiały o tematyce przyrodniczej i geograficznej przygotowane przez nauczyciela

- **Materiał matematyczny**

W skład materiału matematycznego wchodzi:

- cyfry dotykowe
- wrzeciona
- cyfry i żetony
- złoty materiał
- kolorowe liczby
- tablice Seguina
- tablica do 100
- trójkąty konstrukcyjne

Według zasad M. Montessori nauczyciel powinien:

- Troszczyć się o otoczenie, utrzymywać je w czystości.
- Wciąż upiększać pomieszczenia.
- Uczyć korzystania z materiału.
- Zapewnić dziecku aktywny kontakt z otoczeniem i umieć się wycofać w odpowiedniej chwili.
- Stale obserwować dzieci, a gdy potrzebna jest jego pomoc służyć wsparciem.
- Nie przeszkadzać pracującym dzieciom.
- Szanować dziecko które popełnia błąd i nie poprawiać go, tylko uczyć je uczenia się.
- Nie zmuszać dziecka do pracy, szanować jego chęć odpoczynku.
- Zachęcać i proponować materiał do pracy
- Starać się zwracać się do dzieci indywidualnie, spokojnym, zrównoważonym głosem

Materiał został opracowany w oparciu o opracowania napisane przez dr Małgorzatę Mikszę prezesa Polskiego Stowarzyszenia Montessori

LITERATURA POMOCNICZA

1. M. Montessori, *Domy Dziecięce (Le Case dei Bambini). Metoda pedagogiki nowej, stosowana w wychowaniu najmłodszych dzieci*, Warszawa 1913
2. H. Raczek, *Recepcja teorii Marii Montessori w teorii i praktyce pedagogicznej Drugiej Rzeczypospolitej, w: Metoda Marii Montessori. Historia i współczesność*, S. Guz (red), Lublin, 1994
3. M. Miksza, *Zrozumieć Montessori. Czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka*, Kraków, 1997
4. S. Guz, *Edukacja w systemie Montessori*, Lublin, 1998